

Honismereti mozgalom és egyesület Tolna megyében

Szubjektív sorok honismeretről

Amikor 1959-ben a Hazafias Népfront országos honismereti mozgalmat kezdeményezett, mit sem tudtam erről, éppen egy kis Tolna megyei faluban, Magyarkesziben éltem és dolgoztam. Szegény emberek lakták ezt a helyet, a szomszéd községekkel összehasonlítható rigmus is szólt erről, néhány kiszólása miatt itt most nem idézhető. Ott tudtam meg, hogy a falu régi neve Keszi, majd Tótkeszi volt, több település nevének megváltozásakor 1903-ban kapta új nevét. Aztán a határt járva, eljutottam a közeli Fürgedre, Vas Gereben író születésének helyére. Furcsa volt a név: Vas Gereben. Utána nézve derült ki számomra, hogy Radákovics Józsefre a kortársai aggatták az elnevezést. Szűrös, kemény természete miatt kapta a gereblyéhez hasonló szerszám nevét. Tovább kalandozva jutottam el a közeli Ozorára. Ismeretfoszlányok jutottak eszembe Perczel Mórról. Még nem sejtettem, hogy a falu nevéhez kötődő 1848-as őszi diadalban katonatársa, Csapó Vilmos nemzetőr ezredes a szabadságharc után annak a szekszárdi épületnek a börtönében raboskodott, ahova majd leváltárosnak vezet jósorsom. Felsőnyék határában Horhi-pusztá, Méliusz Juhász Péter szülőhelye adott új ismereteket. Sokat meséltek falujukról és a környékről Minárovics Károly és Ruzicska János tanító urak. De tanultam Weisz Józsi bácsitól is, az ő szobáskájában voltam ágyrajáró. Könyveket kaptam, megannyi felkínált lehetőség. Abban az időben örült az ember, ha megoldhatta aznapi gond-

A honismeret barátainak megyei találkozója Pakson, 2000. (Beregnyei Miklós felvétele)

ját, jómagam előre, de hátra se néztem. Aztán lassan érdekelni kezdett a régmúlt, és ezzel nőtt a kedv: minél többet megtudni és elmondani másoknak is.

Hamar az ifjúsági mozgalomban találtam magam, kulturális feladatokat kaptam. 1968-ban megalakult a Tolna Megyei Helytörténeti Bizottság. Olyan nagyszerű emberek voltak ott, mint például Kolta László, a ma is tevékeny Bél Mátyás-díjas helytörténész, vagy a már elhunytak: Mészáros Gyula múzeumi igazgató, Rosner Gyula régész, Vadóc Kálmán könyvtár-igazgató. Szívesen emlékszem vissza arra, hogy tőlünk indult a *Népművészet Ifjú Mestere* című adományozása, vagy az 1969-től fiataloknak rendezett országos népművész alkotótábor Fadd-Domboriban. Éjszakai vitákban ott fogalmaztuk meg Csoóri Sándorral, Probstner Jánossal és másokkal a *Fiatal Népművészek Stúdiójának* alapszabályzatát. A szervezetet végül a Vitányi Iván vezette Népművelési Intézet karolta fel.

Mindebben természetesen nem az én személyem az érdekes. Csak azt gondolom, mások is lehetnek így, vagy vannak ma is – számos gyalogösvény vezethet egyazon irányba.

1986-ban K. Balog János levéltári igazgató vezetésével megalakult a Hazafias Népfront újjászervezett megyei Honismereti Csoportja. A következő évek közös munkájának köszönhetően Tolna megye és Szekszárd a XVII. Országos Honismereti Akadémia rendezésére vállalkozhatott. Egyesületünk 1992-ben alakult Szilágyi Mihály elnöklétével. Alapszabályzatunkat 2005-ben módosítottuk a *közhasznú* minősítés érdekében. Most, a Szekszárdra tervezett XXXIV. Honismereti Akadémia előkészítése idején, arról próbálok összefoglalást készíteni, hogy mi történt azóta. Nem valószínű, hogy egyesületeink más hasonlókkal közös élményeiről kellene beszélnem, – vetélkedők, táborok, évfordulós ünnepek stb. –, hanem ami talán sajátos, örömként és gondként egyaránt. Mielőtt belefognék, olyanokról szeretnék itt is megemlékezni, akik sokat dolgoztak ebben a mozgalomban. Az elődök közül felidézem azokat a jó, vagy alig ismert tudós elméket és szorgos kutatókat, akik a legtöbbet tették Tolna megyében a honismereti mozgalomért, vagy már korábban a helytörténeti irodalom megteremtéséért. Nem teljes a névsor: Bartal Aurél, Blandi György, Bodnár István, Bogár István, Csalogovits József, Daróczy Aladár, egyesületünk névadója, Egyed Antal, valamint Földi István, Fraknoi Vilmos, Hadnagy Albert, Haugh Béla, Hermann Egyed, Gelencsér Gyula, Gémes Balázs, Hanák Ottó, Holub József, Kammerer Ernő, K. Balog János, Leopold Lajos, Mehrwerth Ignác,

Tisztelgés Hollós Alajos '48-as főhadnagy sírjánál (Kaczián Tibor felvétele)

Mészáros Gyula, Novák József, Pataki József, Rosner Gyula, Sebestyén Ádám, Sipter Gézőné, Simon Károly, Solymár Imre, Szakály Ferenc, Szentés András, Szita László, Szőke Sándor, Tanárky Árpád, Tóth Károly, Vadas Ferenc, Várnagy Antal, Vendel István, Vendel-Mohay Lajosné, Weidlein János, Wosinsky Mór és mások. Követendő példák, munkáik ma is forrás értékűek mindannyiunk számára.

Ha egyesületünk másfél évtizedes történetét pár szóban kellene összefoglalni, talán úgy jellemezhetném: Nyitni! Nyitni! Minél több felé osztják tudásukat a könyvtárosok, levéltárosok, muzeológusok, pedagógusok és a legkülönbözőbb foglalkozású helytörténészek, annál több lesz belőle. Ezért fogalmaztuk meg alapszabályzatunkban az egyesület nevét és célkitűzéseit a megyében élő kisebbségek – a cigányság, a németek, a szerbek és a szlovákok – nyelvén is. Ezért fordultunk pl. az önkormányzatok felé. Mindig számíthatunk tiszteletbeli tagjainkra, a bölcsekre, a decsire, vagy a sárszentlőrinci önkormányzatra. A mi portékánk, amit fel tudunk kínálni, az a települések múltjának ismerete, évfordulók, megemlékezésre érdemes események jelzése, a közreműködés. Szerepet vállalunk tanulmánykötetek, monográfiák készítésében, szakmai gondozásában és kiadásában. Intézmények is vállaltak tagságot egyesületünkben, köztük iskola, könyvtár, levéltár, múzeum, művelődési ház. Tagjaink a megye legjobb helytörténeti, honismereti szakkörrei, klubjai Bonyhádról, Kölesdről, Szekszárdról. Időközben új lakóhelyi közösségek alakultak Győrében, Nagymányokon, hasonló honismereti céllal. Tagjaink a megye ismert helytörténészei, a honismereti munka lelkes pártfogói.

Hazai kapcsolataink bővítésére az évenkénti *Civiliáda* országos kiállítás egyikét használtuk fel. Egy-egy alkalom persze nem elegendő a munkánk szélesebb körű ismertetésére. Hiányzik a rendszeresség, és jó volna társakat is találni, más megyék egyesületeivel közösen fellépni. Lehetőségünk volt nemzetközi fórumon képviselni a hazai honismereti mozgalmat. Az Európai Unió kulturális életében egyik fontos szervezet meghívására vettünk részt sok tagország-beli *ngo* (non government organisation – nem állami szervezet) tanácskozásán. Ez is folytatást érdemel, de a megoldás nem lehet az egy egyesületre telepített képviselet. Amit megyei szinten tenni lehet, az a megye, a lakóhelyek nemzetközi kapcsolataiba való beilleszkedés. Számunkra a mai Románia területére, Krassó-Szörény megyébe 1866-ban áttelepült ötvennégy

Kaczián János és unokája, Gombor Péter Perczel Mór úzdi emléktáblájánál

Tolna megyei család sorsának kutatása, a hajdani településükkel, Bunyaszekszárddal és az ott lakók leszármazottaival való kapcsolat kínálkozott első lépésként. Ez érlelte meg a Szekszárdnak Lugossal és Facsáddal, napjainkban pedig Nagydorog községnek Igazfalvával kötött testvér-, illetve partnertelepülési együttműködését. Lassan ilyen kérdésekben is érdemes regionális léptékben gondolkodni. Új lehetőségeket kínál pl. az, hogy Baranya, Somogy és Tolna megyék városainak 22 országban 100 testvérvárosi kapcsolata van. Talán itt az ideje annak, hogy országos összegzést készítsünk a megyei egyesületek sokszínű nemzetközi kapcsolatairól, az abban lehetséges további szerepünkről.

Az egyesületi múlt méltatásához jó alap a 250 évre visszamenőleg feldolgozott, több ezer hajdani egyesület adatait tartalmazó kiadványunk. A múlt ismerete eddig két alkalommal segített a *Civil szervezetek szelíd ereje* című konferencia megszervezésében. Hasonló adatgyűjtés kezdődött a Tolna megyében született, vagy itt tevékenykedő akadémikusokról, a Magyar Tudományos Akadémia tagjairól. Életútjuk, munkásságuk eredményeinek feldolgozása és közre adása most vált időszzerűvé.

Kevés eredményt értünk el a közoktatásban. Szakkörökben, nyári táborokban, népfőiskolákon népszerűsítjük ugyan a történelemtudomány segédtudományainak – az írástannak, a származástannak, a címertannak, az oklevéltannak, a pecsétannak stb.-nek – segítségével megszólaltatható múlt tanítását, és ezzel a helyismereti tudást, de ez önmagában kevés. Még nem készült az egész megye általános iskoláiban egységesen használható olvasókönyv és munkafüzet a honismerettel való tanórai foglalkozáshoz.

Számos feladat és egyben megvalósítandó terv vár ránk a következő években. Nem tudom más megyei honismereti egyesületeknek milyenek a működés anyagi, technikai feltételei. A miénk hiányos és esetleges. A XX. század elejétől 1949-ig a nagy egyletek önálló helyiséggel rendelkeztek. A szekszárdi olvasóköröknek városrészenként volt saját székházuk. Hol vagyunk ettől? Magánlakásban, intézményben van egy-egy szekrény és szíveségből használható telefon, fénymásoló. Sokat jelent tehát a háttérintézmény, a mi esetünkben a levéltár, máshol egy könyvtár, művelődési ház, iskola.

Több irányba vezető kapcsolatokra is szükségünk volna. Kezdeményező voltunk a szekszárdi egyesületek közössége és a Civil Kerekasztal megalakításában és működésében. Vannak együttműködési megállapodások önkormányzatok és egyesületek között, de a csoportos érdekérvényesítésben még gyengének bizonyulunk. Furcsa módon eredményesebbek vagyunk egyenként, mint közösen.

Aztán itt van az új kihívás; meg kell tanulni pályázni, szervezetet, ügyeket menedzselni. Ettől elválaszthatatlannak vélem azt is, hogy meg kell tanulnunk jó értelemben véve kereskedni a saját tudásunkkal. A honismereti mozgalom hatalmas tudástőkével rendelkezik, amit gyakran egy hagyományos népművelői magatartás szerint adunk tovább, értékén alul. Tudom, ilyen hivatásunk is van. De ma településfejlesztési, kistérségi és más pályázatok fontos része a múlt ismerete és elemzése. Ez az egyesületeink javára fordítható, értékesíthető tudás!

Adósságaink vannak a tömegkommunikáció felé. Hajlamosak vagyunk arról panaszkodni, hogy nem figyelnek ránk. És ez igaz. De még nem foglalmaztuk meg magunknak, hogy mi a teendőnk egy ilyen helyzetben.

Saját gondjainkat folytatva: tudnunk kell a különböző korosztályok érdeklődése szerinti feladatokban gondolkodni, különösen a fiataloknak szóló programokkal. Ebben biztató irány a Honismereti Szövetség évenkénti ifjúsági akadémiaja. A vetélkedő formát is kedvelik a fiatalok, de gyakorta érnek bennünket jogos kritikák.

Egyedül megoldhatatlan, sokakkal közös feladatunk, hogy szemünk legyen időben észrevenni a pusztuló értékeket. Ilyen téren is köthetünk kétoldalú együttműködési megállapodásokat, pl. műemlékvédelemmel táborok szervezésekor, egyházakkal szakrális emlékek feltekerkezésekor, közgyűjteményekkel tárgymentő utak szervezésekor.

Hajlamosak vagyunk arra, hogy a mi fiókunkban, a saját gyűjteményünkben legyenek a fellelt értékek, pedig esetleg jobb helyen volnának arra hivatott szakintézményekben. Szekszárdon jól működik az erre kitalált Hereditas Hagyatékgondozó Alapítvány, amelyen keresztül elhunyt író éremgyűjteményét, fazekasmester hagyatékát tudtuk megmenteni a múzeum számára. Ilyen irányba talán fogalmilag is tágíthatjuk saját teendőnk körét.

Ha a tizenöt éve működő honismereti egyesületünk jövőbeli feladatait akarnám megfogalmazni, néhány útbaigazító kulcsszó kínálkozik. Első helyre a *készenlétet* tenném. A magunk minél alkalmasabbá tételét arra, hogy ahol kell, megjelenjünk, és amit kell, megtehesünk. A másik szó a *kezdemenyezés* lehetne. Tudjunk gondolatokat indítani, megszólítani, első lépéseket tenni. Fontos kulcsszó a *partnerség* és az *együtműködés*. Gyakran csak a fáradtságos munkát igénylő, sokirányú együtműködés hoz eredményt. És végül, nagyon fontosnak vélem a közreműködők, az eredményesen tevékenykedők munkájának *megbecsülését*, az *elismerést*.

Több helyen szerzett tapasztalatokra hivatkozva elmondhatom, megyei egyesületeinknek ma erején felül teljesítő országos szövetsége van. Katalizátor szerepe és összefogást teremtő hatása nagy érték. Közös felelősségünk és állandó feladatunk, hogy a távlatos célok megfogalmazásában mindig iránymutató, programadó legyen.

Kaczián János

A honismereti mozgalom Bonyhádon

A „tündéri kohó”

A honismereti mozgalom kezdeményezője, Bél Mátyás az 1730-as években Bonyhádról a következőket írta: „*Hajdan népes falu volt, de a sok viszontagság pusztává változtatta. Nemrég kezdtek újra benépesíteni*”. Egyed Antal 1823-ban megjelent szociográfiai tanulmánya szerint „*németek szállinkoztak ide, ... megfészkeltek magokat*”, s Bonyhád 1727-ben „*plébániává lett*”. A XVIII. század közepétől az új földesurak, a Perczelek folyamatosan befogadtak újabb németországi rajokat, sőt morva és galíciai zsidókat, később néhány cseh iparoscsaládot is. A sváb szorgalom, a zsidó leleményesség, a Perczelek szakszerű irányítása csodát művelt: Bonyhád 1782-ben „*mezővárossá lett, ... négy vásár esik benne*”. 1782–1802 között négy templomot szenteltek fel: sorrendben a katolikust, az izraelitát, az evangélikust, végül a reformátust; „*mindegyik Felekezetnek vagyon temploma és papja... Általában nagyon türelemesek egymás eránt*”. A mezővárosban volt „*Patika*”, „*Ispita*”, „*Leány-nevelőház*”, „*vagyon ügyelés az utak karban való tartására*”. Egyed Antal adatai szerint Bonyhádot „*négyezer hétszáz kilencz Lelkek lakják*”, az egészségügyi feladatokat „*két iparkodó seborvos és a Zsidó község Doktora*” látja el.

A szellemi életre jellemző, hogy az 1810-es években Bonyhádon szolgált Wolf Boskovitz nagy műveltségű rabbi, a költő és műfordító Egyed Antal plébános, továbbá Teslér László, majd Klivényi Jakab káplán és „*a nagyon tisztelendő*” Borbély József evangélikus lelkész. A plébánia és Perczel Sándor „*egyedülálló könyvtára*”-ban művelődhetett a 17 éves Vörösmarty Mihály, a Perczel-fiúk házitánítója, a völgyeségi táj lírai megörökítője. „*Látta kies téren Bonyhád... a délről szomszéd patakokkal övezve*”; „*örüll a szép hajnalnak, az erdők halk suhogásainak*”. Az ifjú költő – bár „*itt bolygott szerelemvesztő kínjában*” – meggyőződéssel vallja: „*szentté lett tájad előttem*”, „*fiatalságom tündérországa te voltál*”.

Az eltérő nyelvjárású, vallású és hagyományú bonyhádiakban az új otthon – Heimat – két-három emberöltő során hazává – Vaterland – nemesedett. Hűségüket először 1848-ban bizonyították. A szabadságharcban – a kapitány, őrnagy, ezredes, tábornok rangban szolgáló Perczelek példáját követve – a haza védelmére toborzott nemzetőrök és honvédek névjegyzékében hatszáz bonyhádi férfi szerepel, közöttük hetven zsidó. A hadsereg lelkes toborzója és a helyi forradalmi átalakulás irányítója Borbély József evangélikus lelkész, „*sok ezer népének hű tolmácsa*”.

1872-ben országosan megszűnt a mezővárosi jogállás, de Bonyhád fejlődése mégsem torpant meg. A gazdasági-társadalmi átalakulással együttjáró polgári fejlődés – árutermelés, vasút, villany – következtében az „*eleven kereskedelmi központ*”-ról Baksay Sándor a millennium évében megállapítja: „*A tolnai Völgyeség gyöngye Bonyhád: Nagy, szép, nyílt, versenyre termett, meglepően tiszta, kellemes városka*”. A társadalom szemléletének megújulását, a polgárosodás folyamatát harminc egyesület szorgalmazta. A szakmai, érdekvédelmi, szociális, egyházi egyletek mellett pezsgő élet alakult a közművelődési – olvasó, önképző, műkedvelő – körökben, a dalárdák és a színpártoló egyesület rendezvényein. A népművelést és a kulturális felemel-

kedést szolgálta a hat egyházi népiskola, az evangélikus gimnázium, a községi ipariskola, a katolikus polgári leányiskola.

Illyés Gyula – „*ki egykoron idáig rohant világgá*” – két évig volt bonyhádi gimnazista (1914–1916). A puszták fia itt találkozott először különböző népcsoportok és vallásfelekezetek sokszínűségével. Az író bonyhádi diákéveit későbbi műveiben sorsdöntőnek minősítette: „*A múltnak ezt a mozaikszerűségét nem összevisszaságnak éreztem, hanem valamiféle demokráciának. Tudom, hogy itt kezdődik a kisebbséghez fűződő viszonyom, s hogy máig nem változott meg.*” A bonyhádi gimnázium így él a költő emlékezetében:

*Nagy munka megy itten!
Itt kap az árva palástot, a kiskondás koronát és
kardot a nyurga diák, aki álmaiban hadak élén
küzd, míg népe szabad nem lesz, hős, mint a mesékben.
(Egy régi városban – Búcsú)*

A két világháború között újabb harminc egyesület működött: két munkásszakszervezet, két cserkészcsapat, a Polgári Dal- és Zeneegyesület, a Műkedvelő Színjátszók Munkaközössége, hét sportegylet. Ekkor alakult meg a németek olvasóköre, a Volksbildungsverein, amely rövidesen a pángermán eszméket és a hitleri fajelméletet terjesztő Volksbund melegágya lett. A „náci” eszmékkel szemben 1942 januárjában Bonyhádon zászlót bontott a „*Hűséggel a Hazához*” mozgalom, amit 1944-ben a nyilas uralom betiltott, majd két év múlva a belügyminiszter feloszlatozott. A „*Hűséggel a Hazához*” és a honismereti mozgalom azonos töről fakad: mindkettő a szülőföld, a lakóhely, a táj, a haza értékeinek megismerését és megbecsülését szorgalmazza, a mozgalom tagjait elkötelezettségre és ragaszkodásra ösztönzi.

A földindulás (1940–1960)

Bonyhád töretlen fejlődése az 1940-es években az importált ideológiák diktatórikus módszerei és fenyegetései, valamint a második világháború előzményei és következményei miatt megtorpant. A germán fajelmélet, a Volksbund, a Hitlerjugend, majd a német megszállás egyéni, családi, társadalmi tragédiákat okozott. Az 1945-ben felcillanó demokratikus reményeket hamar elcsendesítette a „málenkij robot”, a kollektív háborús bűnösség elve, a német anyanyelvű lakosság többségének a kiűzése. Évekig tartott a népesség mozgatása. A felülről irányított végrehajtás pontos számszerű adatait nem ismerjük. A részben valós, részben becsült adatok alapján Bonyhádnak 400 hősi halottja volt, a hitleri haláltáborokban 1000 zsidó pusztult el, a málenkij robotban és a hadifogolytáborokban mintegy 300 fő halt meg, a német nemzetiségűek két hullámban történő kiűzése 2400 főt érintett. A kitelepülés alól mentesülő német családok egy részét átmenetileg Bonyhád elhagyására kötelezték, és évekig rendőri felügyelet (REF) alá helyezték. A társadalmi feszültség miatt több bonyhádi család Komlón, Sztálinvárosban, Budapesten keresett munkát. 1956 őszén 300-an nyugatra menekültek. E demográfiai változások során a községet 4500 fős veszteség érte. A németek vagyoneklobzásával és elűzésével párhuzamosan lebonyolították az állami betelepítéseket. Így jutottak házhöz, földhöz, új otthonhoz a bukovinai, a székelyföldi és a Déva környéki menekült székelyek (kb. 500 fő), majd a Felvidékről kitoloncolt magyarok (kb. 300 fő).

A helyi gyárak államosítása, az észak-mecseki bányászat fellendítése, a 6-os műúttal felgyorsuló árucsereforgalom, a bővülő iskolahálózat újra vonzóvá tette a Völgységi járás székelyét. A környező falvakból folyamatosan beszárvárogtak a kitelepítés alól mentesülő, de a vagyonuktól megfosztott sváb családok, továbbá a volt zsidó gettó üres viskóiba a cigányok. A közigazgatás átszervezése során Tabód és Szerdahely kistelepüléseket, majd Majos községet Bonyháddhoz csatolták. A tizenötezerre duzzadó község – teljesítve a kommunális követelményeket – 1977-ben elnyerte a „*város*” rangot.

A lokálpatriotizmus újjáélesztése

„*A múltat végképp eltörölni*” – ezt erőltette az új politika a társadalomra. A proletár nemzetköziség szerint felesleges, sőt káros elődeink erőfeszítéseinek és sikereinek a tisztelete, a tradíciók ápolása, a szülőföldhöz, a lakóhelyhez, a hazához való kötődés. Ezért már 1946-ban feloszlatták a hagyományokat őrző „*nacionalista*” és „*klerikális*” egyesületeket. Néhány év múlva csak a lenini-sztálini elvek alapján tevékenykedő szervezetek, egyesületek, ifjúsági szövetség-

gek működhetnek. A társadalmi változások ellenére Bonyhádon nem felejtették el a történelem tanítását: „A jelent csak a múltból lehet megérteni, a jövőt csak a múlt alapján felépíteni.” Ennek a szemléletnek érvényesülését a következők igazolják. 1948-ban az evangélikus gimnázium előkertjében felavattuk Kossuth Lajos és Petőfi Sándor mellszobrát; ősszel Országos Perczel Napokat rendeztünk. 1950-ben a borszönyi Perczel-kúria falán márványtáblát helyeztünk el Vörösmarty Mihály emlékére. 1950–1955-ben az államosított iskolák névadásakor – a javasolt pártvezérek neve helyett – a gimnázium Petőfi Sándort, a közgazdasági technikum Perczel Mórt, az általános iskola és a művelődési központ Vörösmarty Mihályt választotta. 1953-ban emléktáblát helyeztünk el Perczel Mór szülőházán. 1956-ban az államosított gimnázium – a volt egyházi iskolák közül elsőként – megünnepelte 150 éves fennállását. Májusban ezer öregdiák jelenlétével kiemeltük az intézmény küldetését: „A bonyhádi intézet a műveltség terjesztése mellett továbbra is az emberiség, a demokratikus nép- és hazaszeretet szolgálatában állt és áll”.

Az 1956. évi forradalmat a hazaszeretetet megbélyegző, történelmi múltunk értékeit lebecsülő, a hazafias érzést kigúnyoló pártszemlélet is kiváltotta. A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) VIII. kongresszusa (1962) némi enyhülést hozott, ugyanis a határozat „szembefordult az osztályharc állandó és abszolút éleződésének hamis tételével”. Ezt követően a formális szerepkörre ítelt Hazafias Népfrent – a Magyar Írók Szövetsége egyes tagjainak a támogatásával – a patrióta állampolgárok megnyerésére törekedett, és célul tűzte ki „nemzeti kultúránk felvirágoztatását”. Az MSZMP 1975. évi XI. kongresszusa már szorgalmazta „a közösségi szemlélet terjesztésében... a különböző világnézetű állampolgárok együttműködését”. Ezt követően Bonyhádon is kibontakoztak a honismereti mozgalom intézményei: 1980-ban új művelődési központot avattunk, a városi könyvtár önálló épületben tevékenykedhetett, 1985-ben – az országban harmadikként – Tűzoltó Múzeum nyílt, 1987 óta pedig a Völgységi Múzeum a táj kutatás központja. Az állami intézmények mellé – társadalmi mozgalomként – felsorakozott a Honismereti Kör. Legfőbb feladatának tekintette, hogy a messziről betelepítettek megismertesse az ország múltjával és az új lakóhely értékeivel; ismerjék meg és tartsák tiszteltben a különböző népcsoportok szokásvilágát és lelki alkatát. Az „egymásért és soha ellen” szellemében müljön el a demográfiai csoportok – magyarok, svábok, székelyek, csángók, felvidékiek – közti feszültség. Ma már a helyi költő szavaival elmondhatjuk: „Sok nyelvtű, gyökerű nép küzd itt összefonódva; Egy szívűvé s lélekké képes érni – a jóért”.

A Honismereti Kör tevékenysége

A bonyhádi Honismereti Kör 1982 őszén alakult néhány alapító taggal. Egyre többen csatlakoztak hozzánk, s hamarosan 20–25 fővel állandósult a törzstagok száma. Működésünk színhelye a Városi Művelődési Központ, ahol a hónap 2. és 4. csütörtökjén 17 órakor találkozunk. A nyári hónapokban szünetet tartunk. Az elmúlt 24 év során 450 foglalkozásra jöttünk össze, a megjelentek összesített száma 10 500 fő (egy-egy összejövetel statisztikai átlaga 23 személy).

A kör évi programjának a szerkezete:

Témakörök	A foglalkozások száma	1982–2005 összesítése
<i>Magyarország</i>	6	150
Történelem	2	
Irodalom	2	
Művészetek	1	
Néprajz	1	
<i>Szülőföld, lakóhely</i>	8	200
Tolna megye	1	
Völgység	1	
Bonyhád	6	
<i>Egyéb témakörök</i>	4	150
Életutak, élmények	1	
Intézmények látogatása	1	
Tanulmányutak	1	
Értékelés – tervezés	1	
Mindösszesen	18	450

Bonyhád – Kaczián Tibor felvétele

internálás, 1956 emléke) elevenítünk fel. Azt is be lehet mutatni, hogy ki mit gyűjt; az utazási élményeket vetítéssel, a bonyhádi arcképeket riportfilmekkel illusztráljuk.

Az éves program keretében egy-egy helyi intézményt keresünk fel. Meglátogattuk a nyolc helyi iskolát, megtekintettük a négy felekezet templomát, megismertünk három gyárat. Felvilágosítást kaptunk a földhivatal, a takarékszövetkezet, az idősek klubjának tevékenységéről, a német és a bukovinai székely egyesület munkájáról, hagyományápolásáról. E kihelyezett összejöveteleknek kettős célja van: egyrészt a helyszínen ismerkedünk városunk közművelődési, egyházi, szociális, gazdasági tevékenységével, másrészt népszerűsítjük honismereti körünket. Mindenütt szívesen fogadnak bennünket, sőt megítéseltetésnek veszik érdeklődésünket. Szoros kapcsolatot tartunk a Völgységi Múzeummal és a Városi Könyvtárral, közös rendezvényeket is szervezünk. Figyel ránk a városi televízió is: teret ad „Tündéri kohó” című előadásorozatunknak; havonta egy-egy alkalommal ismertetjük városunk múltját, értékeit, kiemelkedő személyiségeinek tevékenységét.

Minden év szeptemberének utolsó szombatján egész napos tanulmányútra megyünk (a különjáratú autóbusz költségeit a Megyei Önkormányzat fedezi). A kirándulásnak nem az országjárás a célja (erre az Utazók Klubjában van mód), mi a szűkebb haza, Tolna megye és a vele szomszédos térségek történelmi emlékhelyeinél tisztelgünk (Ópusztaszer, Kalocsa, Székesfehérvár, Mohács, Szigetvár, Pákozd), ismerkedünk a múzeumok kiállításával, a tájházakkal és a magányújteményekkel, a néprajzi jellegzetességekkel. Felfedezzük az aprófalvak rejtett értékeit. Kapcsolatot keresünk a honismereti körökkel is. Tanulmányútjaink során többször meglátogattuk a megszékelyhely művelődési intézményeit, valamint a Vörösmarty Mihályhoz, Perczel Mórhoz, Petőfi Sándorhoz, Illyés Gyulához kapcsolódó emlékhelyeket. Huszonöt városban, 51 községben, összesen 76 településen jártunk. Minden alkalommal előre bejelentkeztünk, mindenütt szívesen fogadtak minket. Általában négy-öt intézményt, kiállítást látogatunk meg egy-egy út során. Nem hajszoljuk a programokat, megfelelő időt szánunk az ismertetésekre és a szemlélődésre. A kör tagjai kedvelik ezt a programot.

A bonyhádi Honismereti Kör tanulmányútjai (1982–2005)

Megye, tájegység	Város		Község		Összesen	
	Látogatás száma	Látogatás száma	Látogatás száma	Látogatás száma	Település	Látogatás
Tolna	8	16	33	37	41	53
Baranya	7	7	9	9	16	16
Somogy	1	1	1	1	2	2
Fejér	1	2	4	7	5	9
Duna-Tisza köze	8	9	4	4	12	13
Összesen	25	35	51	58	76	93

A 350 előadás felét a kör tagjai tartották. A szaktémák ismertetésére száz vendégelőadót kértünk fel. A decemberi zárófoglalkozáson értékeljük a kör évi munkáját. A javaslatok alapján tervezett programot fél-évenként előre megkapják a kör tagjai és a honismereti mozgalmat támogató helyi intézmények.

Az ismeretterjesztő előadások mellett vonzó az „egyéb témakörök” is. Az életutak és élmények ismertetésére elsősorban a kör tagjai vállalkoznak. Ilyenkor családi hagyományokat, ünnepeket, iskolai emlékeket, népszokásokat, háborús élményeket (bombázás, menekülés, frontszolgálat, hadifogság, málenkij robot), az ötvenes évekbeli eseményeket (vagyonelkobzás, kuláksors,

A Honismereti Kör szorgalmazására városunkban egyre több figyelmet kapnak a helytörténeti emlékek. A legutóbbi negyedszázadban tizenegy szobrot avattunk (1979: Perczel Mór, 1986: Fáy András, 1989: Egyensúly, 1989: Illyés Gyula, 1990: Vörösmarty-szoborcsoport, 1992: a második világháború áldozatainak emlékműve, 1993: Széchenyi István, 1995: Székely kopjafa, 1996: Anyai fájdalom, 2000: Székelykapu, 2005: Wass Albert). Két évtized alatt jelentősen gyarapodott az emléktáblák száma (1986: Illyés Gyula, 1990: az 1956-os forradalom, 1995: a holokauszt áldozatai az ortodox és a neolog izraelita temetőben, 1995: a málenkij robotra elhurcoltak gyűjtőhelye, 1995: a székelyek betelepítése, 1996: Ordass Lajos, 1997: a felvidéki magyarok befogadása, 1997: Illyés Gyula diákszállása, 2000: ipari szakképző iskola, 2005: a trianoni béke 85. évfordulója, 2005: a polgári leányiskola százéves épülete). Bonyhádon a szobrok és emlékhelyek száma jelenleg hatvan.

Röviden utalunk a *helytörténetírás* eredményeire. A régebbi feldolgozások közül öt alapvető tanulmány emelkedik ki; *Egyed Antal*: Bonyhád mezővárosnak rövid leírása (1823), *Beke Andor-Gyalog István*: A sárszentlőrinci-bonyhádi gimnázium száz éve (1906), *Hajas Béla*: Vörösmarty Mihály és Perczel Etelka (1931), *Vörös László*: Bonyhád (1942), *Knábel Vilmos*: Geschichte Bonyháds von der Urzeit bis 1945 (1972). Az utóbbi három évtizedben az újkori Bonyhád demográfiai, társadalmi, politikai, művelődésügyi fejlődését többszáz rész tanulmány mutatta be a *Tanulmányok Tolna megye történetéből* és a *Tolna megyei Levéltári Füzetek* kötet sorozataiban, továbbá a helyi kiadású *Bonyhád a 19–20. században*, *Tanulmányok Bonyhád történetéből*, *A Völgység huszadik százada* című kötetekben. A megjelent tematikus kiadványok között szerepel *A Perczelek*, *A Hűség a Hazához mozgalom*, a *Bonyhádi arcképek*, a *Bonyhád 1956* című kötet, valamint több iskolatörténet. Figyelemre méltók a múzeum (*Völgységi Füzetek*), a turista egyesület (*Bonyhád és környéke*), valamint a Városi Könyvtár kisebb kiadványai. A település újkori történetével foglalkozó tanulmányokból átfogó képet kapunk a Perczel családról (*Dobos Gyula*), a mezőgazdaságról (*Ettig László*), a kereskedelemről (*Szilágyi Mihály*), az egyesületi életről (*Kaczián János*), a Hűségmozgalomról (*Kolta László*), a közművelődésről (*Szita László*), a németekről (*Solyvár Imre*), a székelyekről (*Szöts Zoltán*), a felvidékiekről (*László Péter*), 1956-ról (*Steib György*). Hiányosak a feldolgozások a régészeti kutatások bonyhádi vonatkozásairól, a középkori településszerkezetről (Bohny, Óhegy, Szerdahely, Széplak), továbbá a néprajzi értékekről. Ha ezek pótlása megtörténik, akkor megvalósulhat a város terve: a tudományos részeredmények összegezése, rendszerezése; azaz elkészülhet Bonyhád monográfiája. Erre ösztönöz városunk szülöttének, Perczel Mórnak az üzenete: „Kötelességünkben áll a nemzet becsületét fenntartani”.

Kolta László

Kallós Zoltán szolgálata

Kallós Zoltán életművének jelentőségét és annak mozdító hatását napjaink magyar kultúrájának egészére – nemcsak a népköltészet, népművészet, népzene és néptánc kutatására – nehéz a maga teljességében méltatni. Elsősorban azért, mert munkásságának csak kis részére következtethetünk a nyomtatásban megjelent gyűjteményei, tanulmányai és különféle hanghordozókon kiadott népzenei felvételeinek jegyzékei alapján. Felmérhetetlen az a hatás, mellyel közvetlenül, személyesen, beszélgetéseken, vagy felfedezéseinek közléseivel hozzájárult számos író, költő, néprajz- és zenetörténet-kutató, tanár, tanító, óvónő, népművelő, képzőművész, előadóművész, zenész és énekes, diák és felnőtt ember gondolkodásának, életének meghatározó tudományos és művészi magyarság-élményéhez.

Erdély szülötte, és e tájon nem szokatlan keserves és nehéz sorsok között is különleges az övé. 1926-ban született a mezőszéki Válaszúton. Csak egy évig járhatott magyar tannyelvű iskolába, a második évtől már csak románul tanulhatott tovább. Természetesen megtanulja a román nyelvet, de a faluban nagyszámban élő cigányok nyelvét is tökéletesen. 11 évesen kerül a kolozsvári Református Kollégiumba, ahol egyik tanára, Nagy Géza, a népdalok szépségére, majd a moldvai csángók régies műveltségére hívja fel a figyelmét. A kollégiumban megtalálja Domokos Pál Péter csángókról szóló könyvét és megismerkedik Bartók és Kodály nép-

dalgyűjtő tevékenységével is. Kolozsvárról megy át a Sepsiszentgyörgyi Liceumba, hogy tanítói oklevelet szerezzen. Tanulmányainak budapesti befejezését 1944-ben a háború szakítja meg. Kalandos úton kerül haza és fejezi be Kolozsvárott a tanítóképzőt. Közben bejár a *Folklór Intézetbe*, román és cigány nyelvtudásával önzetlenül segíti a népzene-kutató Jagamas Jánost, a mese- és ballada-kutató Faragó Józsefet, a néprajzkutató ifjabb Kós Károlyt. A mezőségi, eddig ismeretlen népi hímzőművészetre a nyelvész Szabó T. Attila hívja fel figyelmét, amikor kutatóútján Kallósék házában kapott szállást.

Ezekben az években határozza el, hogy a népköltészet, a népzene kutatója lesz. 1946-ban amikor kézhez kapja tanítói oklevelét, azonnal jelentkezik, elmenne tanítónak a moldvai magyarok közé, akik akkor, Gróza Péter minisztersége alatt, először kaptak magyar nyelvű iskolát. Nem kapja meg az engedélyt, a kalotaszegi Vistára nevezik ki. Behívják katonának, és nagy öröme Moldvában szolgál. Leszerelése után jelentkezik a Zeneművészeti Főiskolára, anélkül, hogy egy hangszeren is zenési képzettsége lett volna. Kemény munkáját igyekszik lépést tartani évfolyamtársaival, végül mégsem fejezi be a főiskolát. Édesapját politikai indításból, mint a válaszüti magyarok meghatározó gazdját letartóztatják és börtönre ítélik. Másnap elveszik válaszüti házukat is, egyszerűen kilakoltatják édesanyját, Zoltántól pedig megvonják az ösztöndíjat. Ezután kéri újra Moldvába helyezését és így lesz Lészpeden tanító. (Itt talákoztam vele 1956 augusztusában). A Magyar Forradalom és Szabadságharc leverése után Moldvában megszüntetik a magyar oktatást, így kerül át a gyimesi csángókhoz tanítani. 1958-ban őt is letartóztatják, mondvacsinált vádakkal elítélik és a Duna-deltában végez kénszermunkát. Kiszabadulása után csakhamar újra, másodszor is elítélik és bezárják. Mintegy két esztendő telt a fogságban. Valószínű magyar és nemzetközi tiltakozásra engedik csak el, de nem taníthat többet. Egy ideig egy gyimesi fakitermelő vállalatnál írkokoskodik, és minden szabad idejében gyűjt. Hallás után kottázza a népdalokat, balladákat. Később Marosvásárhelyre kerül, a *Népi Alkotások Házában* népművészeti szervező munkát végez, aztán az 1960-as évek végén végkép „szabadúszóvá” lesz, vagyis állástalan, rendszeres jövedelem nélküli, csak gyűjt, és készülő balladás-kötetén dolgozik. E munkát az tette lehetővé, hogy a kiadó megbízási szerződése megvédte őt a munkakerülés vádjától. Ettől kezdve csak megálmódott hivatásának él, a magyar nép művészi hagyományainak megmentéséért.

Miből élt meg? Csak a Teremtő tudja. Senkinek nem maradt adósa, de százak és százak lettek adósaivá, akik tőle hasonló munkára útmutatást, segítséget, biztatást, indíttatást, hitet, művészi élményt, nemegyszer ehhez szállást, meleget és kenyeret is kaptak, mert az Erdélybe és Moldvába igyekvők egymásnak adták Kallós Zoltán címeit, elérhetőségét. Tudósok, kutatók, írók, zenészek, diákok, megszámlálhatatlan sokan.

Tekintsük át röviden Kallós Zoltán legfontosabb eredményeit.

Nevét a költészetet szerető, nagyközönség számára bizonyára a *Balladák Könyve* tette ismertté. Két romániai kiadás után Magyarországon három kiadást ért meg, az utóbbiakhoz fólia-lemezeket is mellékeltek. Ezután jelent meg a *Balladák új könyve*, nyolc kazettával. Az első kiadást a hazai és nemzetközi balladakutatás elismert tudós kutatója, Vargyas Lajos méltatta az *Ethnographia*-ban (1971. 3. sz.). Ebből az írásból emelek ki néhány mondatot. „A magyar nyelvterület leggazdagabb néphagyományából és ott is a legfáradhatatlanabb és legszerencsésebb kezű gyűjtő teljesítményéből született meg ez a kötet ... 267 szöveget és 162 kottapéldát ad kezünkbe ... Szögezzük le mindenekelőtt, hogy ez a válogatás nem Kallós teljes munkásságából készült. Gyűjtésének több darabja megjelent már Faragó-Jagamas: *Moldvai csángó népdalok és balladák* kötetben, néhányat pedig közölt a *Néprajzi Közleményekben* (III. évf.1–2. sz.1958), és igen sok darabját „közösen” gyűjtötte különböző folkloristákkal és műkedvelőkkel – vagyis baráti szíveségből átengedte adatközlőit –, s ezek a szerzést meglevő darabok is többnyire kimaradtak az itteni válogatásból. Kallós olyan kitűnő gyűjtő, hogy akkor is felülmúl mindnyájunkat, amikor lemond saját teljesítményének egy jelentős részéről...” Hozzá tehetem, Kallós Zoltán egymaga több balladát gyűjtött, mégpedig dallamostul, mint az összes magyar kutató két évszázad alatt, Kriza Jánostól Bartók Béláig és Kodály Zoltánig. „Legnagyobb értékét természetesen azok a balladák jelentik, amelyeket csak az ő felfedezéséből ismertünk meg – főképp Moldvából.” Ezek például a *Katonalány*, a *Talányfejtő lány*, a *Katonák által elrabolt lány*, az *Esküvőre hazaérkező kedves*, a *Magyari császár Lázár fia*, a *Magzatgyilkos lány*, a *Rest felesség*, az *Elrabolt és visszatérő lány*. Kallós közöl, mégpedig dallamostul olyan balladákat is, melyeket Kriza János jegyzett fel 150 évvel korábban, és azóta senki, vagy Kodály Zoltán és Molnár Antal még az első világháború előtt, és amelyekről azt hittük, már kivesztek. Számos, más

gyűjteményekből ismert balladánk változatait találta meg ott, ahonnan eddig nem kerültek még elő. Elsősorban a Mezőségből és Kalotaszegről valók ezek. Vargyas Lajos szerint a Kallós közölte dallamok még a balladáknál is fontosabb eredményeket jelentenek, mert „magát az erdélyi zenei dialektust is újabb területek bevonásával új színben tüntetik fel. Ez elsősorban a Mezőségre vonatkozik, amit korábban Bartók még inkább csak a román népzene szempontjából kutatott át, majd Lajtha Szék fölfedezésével is éppen csak megkezdett. Amit most Kallós gyűjtéséből megismerünk – ebből a könyvből és egyéb gyűjtéséből –, az szinte egészen más, mint amit túlnyomóan székely – csiki – dallamok alapján ismertünk.” Ezután Vargyas a zenei anyagban található felfedezésekkel foglalkozik, melyek többek közt azt bizonyítják, hogy a különböző záróhangú ötfokúságnak „valaha nagyobb jelentősége lehetett a magyar népzeneben”. Majd foglalkozik a Kallós gyűjtötte anyag más tanulságaival, így például az rávilágít az újabb népzenei stflusréteg kelet felé nyomulásának menetére. „Aki ilyen sok szempontból tud meglepő, tanulságos és nagy jelentőségű anyagot összeválogatni – kihagyva saját gyűjtésének jelentős részét, ami valahogy másokkal is kapcsolatban van –, azt valami egészen külön helyre kell tennünk a magyar népdalgyűjtés történetében. Bartók és Kodály gyűjtései óta ilyen nagy jelentőségű felfedezés még nem történt a magyar népdal területén. S ha azt is meggondoljuk, hogy mindezt állami támogatás nélkül, nehéz létfenntartási gondokkal küzdve, lelkesedéssel végezte, szinte érthetetlennek találjuk ezt a kivételes teljesítményt” – folytatja Vargyas könyvismertetését.

Kallós Zoltán a hozzá látogató magyarországi barátaival több kis dolgozatot, cikket küldött át Magyarországra, ezek sorra jelentek meg a Néprajzi Közlemények-ben. Az első kettő a moldvai hejgetésről szól, mely a Nyugat-dunántúli regöléshez hasonló, azzal több vonásával rokonítható, újévi köszöntő szokás. Ugyancsak e Közleményekben írt mesék verses és prózai változatairól, a moldvai lakóházak igen régies berendezéséről. Számomra a legértékesebb a gyimesi keservekről szóló közlése. Annál is inkább, mert két évvel a cikk megjelenése után már személyesen hallhattam a híres gyimesi muzsikások, Pulika, Zerkula és a vak Antal Zolti hegedűvel kísért keserveit. Egyedülállóan virtuóz cifrázású hegedű-játékok Bach szülő-szonátáit jellemző vonó-lehúzások tagolják, ugyanis az eredetében szöveges keservek dallamát szokták Gyimesen a halottak megvirasztásánál játszani, néha többen is, együtt, mint dallamot, kíséret és énekelt szöveg nélkül. Ennek az előadásnak távoli rokonságát véltem felfedezni évekkal később egy idős ukrán klezmerjátékos előadásában, egy bécsi népzenei hangversenyen. E különös hegedű-játék mellett a keservek maguk is roppant távlatokat nyitnak a népköltészet kutatói előtt. Minden keserves egy ember „tulajdona”, tartozik valakihez, egy embernek a sorsáról, keserűségéről, bánatos életéről szól. Ez elvezet nemcsak a népköltészet, hanem egyáltalán a költészet ősforrásához. Egy ember sorsáról szól, de művészi, érzékletes hasonlatok, allegóriák képeivel. Sosem „adják elő”, akkor éneklük, amikor hallhatják, de nem láthatják őket, vagy társas munka közben, amikor egyik a másik után, kérés nélkül, kommentár nélkül dúdolják el. „Nem a valót, hanem annak égi mását!” (Arany János). Például a vak Antal Zolti keserve így kezdődik: „Felsütött a nap sugára, Minden ember udvarára, Jaj, Istenem, mi az oka, Az anyémre nem süt soha...” A keserűség, a bánat eltitkolhatóan, nyomasztó jelenléte ellen az ember nem tehet semmit, legfeljebb gyönyörű, megrázó képekkel kimondja azt. A kétségbeesett, mély depresszióban szenvedő embert is úgy próbálják gyógyítani, hogy sorsáról, bánatáról beszélgetik. Kallós anyaga és útmutatása hozzájárult ahhoz is, hogy úgy lássam a világot és felfedezem, megfogalmazzam a költészet ezen szerepét, például a balladákban is. (A ballada szó, irodalomtudományi kifejezés egy műfaj megnevezésére, a nép nem ismeri. Az ilyen éneket is keservesnek, keserves történetnek nevezi.) Nem véletlen, ki milyen balladát ismer, tud énekelni. Azt, amelyik lényegében magáról, az énekesről szól, akinek a sorsa a ballada hőséneke sorsára hasonlít. Egy idős, bukovinai székely asszony nem tudta énekelni nekem a Három árváról szóló keserves éneket, balladát, mert – úgymond – ő nem volt árva.

Szinte páratlan a maga nemében Kallós Zoltánnak egyetlen klézsei csángó asszony daltudásáról készített monográfiája: *Új guzsalyam mellett*. Szályka Rózsa 26 balladát, 36 keserveket és bujdosó éneket, 59 szerelmi dalt, 31 tréfás dalt és 11 párosítót tudott, illetve énekelt el, s az azt kísérő finom megfigyelések, „kommentárok” rávilágítanak a dal, a költészet születésére, és arra, mikor szól az az énekes legbelső világáról. „Alkalmam volt megfigyelni, hogy Rózsa néni általánosan változtatta, formálta szövegeit, ebből a szempontból érdekes összevetni a kötetben több változatban közölt dalokat, balladákat. Ott van például A párja vesztett gerlice három változata. A legutolsót 1965-ben énekelte, nem sokkal férje halála után, s ebben a változatban a párja után vágyódó, magára

Kallós Zoltán a Népművészeti Baráti Körben, 1984-ben. Mögötte balról Petricsné Csobán Anna, Bodza Klári, Gyurka Mihályné (Mezey Béla felvétele)

maradt özvegy keserve tör fel.” – idézem Kallós sorait e kötetből, sok, más hasonló, finom megfigyelés mellett. Ugyanitt, eddig a magyar népköltészet-kutatás számára teljesen új, és meglepő tényeket is említ. „Klészén gyűjtve alkalmam volt egy másik, a Rózsa néniénél régiesebb rögtönzési formát is megfigyelni, azt, amikor két énekes énekel egyszerre és mindkettő rögtönöz. Az éneklés ilyenkor részben felváltva történik. Minden dallamkezdésnél, vagyis új versszak-indításnál, az egyik énekes hamarabb belevág az énekbe s amíg társa lemarad, kitartva a végső hangot, addig ő előre mondja a közben rögtönzött szöveget. Így aztán hol az egyik, hol a másik indít hamarabb; váltakozva rögtönöznek. Ez a magyarázata annak is, hogy énekléskor az énekesek minden sort megismételnek. Ez alatt van idő gondolkodni, az eseményt tovább fejleszteni, rimbe szedni a szöveget, amelyhez a mértéket a dallam adja. Két öregasszonyt ismertem, akik sohasem akartak egymás nélkül énekelni. Sajnos, mire magnóra tettem szert, mindkettő meghalt, s így éneklésmódjuk hiteles megőrzítése elmaradt.” Ez az adat nagy jelentőségű. A finn Kalevala-énekesek így énekeltek a XIX. század végén, és hasonlóan, egymás szavába vágva énekeltek nekem az albániai Koplikuban hősenekeket. Ugyanitt a görögöknél az elő-énekes és a kar hasonlóan egymásba kapcsolódva énekeltek nekem 1959-ben.

Gyimesben Kallós Zoltán segítségével igen értékes hang- és táncfelvételeket sikerült készítenünk az 1960-as évektől, melyek nemcsak a magyar zene- és táncfolklórisztika, hanem a hagyományokat felélesztő, népművészeti, és táncház mozgalom számára is nagy értéket jelentenek.

A Mezőség és Kalotaszeg régi táncainak és hangszeres zenéjének feltárása nagyrészt Kallós Zoltán személyes munkájával, segítségével történt. A csárdás újkori elterjedése előtti lassú páros tánc, az *akasztós* vagy *cigány-tánc*, a lassú férfitánc, a *ritka magyar* a magyar táncműtúra legértékesebb rétegét képviselik. Ő hívta fel a figyelmünket arra, hogy itt nem egyes személyekhez, hanem családokhoz, nemzetségekhez kötődnek szöveges táncdallamok és táncok. Így például Feketelakon van *Ballák-tánc* és *Kisek tánca*, Visában *Fodorok tánca*, amint a Kalotaszegen valamikor minden embernek jellemző, saját legényese is volt. A katonakisérorók pedig falvakhoz kötődtek. *Válaszúti, Boncikai, Magyarorszáti katonakisérorók*. Lassú táncritmusú, hangszeres kíséretű keservek ezek, melyekkel a bevonuló legényeket búcsúztatta a falu. Engem különösen a *Magyarorszáti katonakisérorók* ragadott meg, melyet annakidején Kallós segítségével rögzítettem. Az énekes hegedűn kísérte énekét, amit szinte görcsösen felszorított, el-elcsukló hangon „kiáltott el”. Ezt a közel-keleti éneklési módra emlékeztető felvételt lejátszottam egyszer Deben Bhattachariya indiai népzene-kutatónak, aki ezt hallván felkiáltott: „Így énekeltek nálunk is az öregek!” A Mezőség és Kalotaszeg igen gazdag hangszeres zenekultúrája kétségtelen kapcsolatban van azzal, hogy Erdélyben, a XVI. században, igen eleven volt a zenei élet, melyben nagy számban neves olasz zeneszerzők és zenészek is részt vettek. Palestrina és Mosto kapcsolata a Báthoryakkal ismert a zenetörténetben. A fejedelem dícséretére Palestrina írt művet, Mosto szerzeményeit a Báthoryak gyűjtötték össze. Ebben a korban vehették át az erdélyi muzsikások a modális kíséret gyakorlatát, amit a Mezőségben máig meg is őriztek.

Már említettem Kallós érdeklődését a népművészet, a himzés, szövés és népviseletek irányában. Erre még diák-korában, Szabó T. Attilától kapott indíttatást. Nagy magángyűjteményében elsősorban a moldvai és gyimesi csángók, valamint a Mezőség és Kalotaszeg viseletének, vászonból, bőrből és gyapjuból készült darabjait találjuk. Én legértékesebbnek a szőtt és himzett kendőket, párnavegeket, abroszokat tartom. Ezeket nemcsak összegyűjtötte nagy gonddal, hanem azon volt, hogy mintáikat lerajzolva, vászonra előrajzolva, minél többen próbálják meg újra meghímezni. Önzetlenül segítette a népművészet tárgyait közgyűjteménybe felvásárló kutatók munkáját, számos értékes, és egyedülálló darabjal ajándékozott meg nem egy erdélyi és magyarországi közgyűjteményt. Az ő révén ismerte meg a kutatás a mezőségi *szőrabroszt*, a gyimesi *anyósinget*, a gyapjuból készült gabonás-zsákot, hogy csak néhányat említsek meg.

Így jutunk el ahhoz a Kallós Zoltánhoz, aki nemcsak elhivatottan gyűjti a magyar népművészet hagyományait, hanem aki felelősséget is érez népe jövőjéért. A fordulat éve után visszaperelt válaszúti kis birtokán alapítványt tesz. A Kallós Alapítvány célja „mindenféle népi, szellemi és tárgyi javaknak a fenntartása és népszerűsítése az ifjúság körében. Szövés, varrás, faragás, ének, tánc, zene. A hagyományok továbbápolása. Kötelességünk ezeket a hagyományokat megőrizni, s továbbadni a következő nemzedéknek.” Felismerte, hogy a művészeti nevelés hozzá tartozik az egészséges lelkiéletű ember formálásához, s e művészeti nevelésre a legalkalmasabb a hagyomány által évszázadok során kialakult népművészet. Nemcsak ízlést és tartást, hanem kötő-

dést, egy néphez, nemzethez tartozás művészi élményét is a népművészeti, népköltészeti hagyomány adhatja. Az ő támogató tevékenysége, feltárt zenei és táncos anyaga nélkül sem az erdélyi, sem a magyarországi táncház és népművészeti mozgalom nem jött volna létre, vagy nem ilyen lenne, már nemzetközi hírt is szerezve a nagyvilágban. Ezért rendeznek évente többször is Válaszúton tánc és népzenei táborokat immár több, mint tíz éve. Ezeken nemcsak a világ minden tájáról való magyarok, hanem a magyar népművészet iránt érdeklődő idegenek is nagy számmal vesznek részt és meggazdagodva térnek haza. Válaszút lakóinak többsége román. A tábor programjában románok és cigányok is részt vesznek, az idelátogatók e két nép értékeivel is megismerkedhetnek, és azzal a régi, magyar hagyománnyal is, hogy az egymás mellett élő műveltségek, kultúrák nem ellenségei, hanem egymás kiegészítői is lehetnek, amint az a régi Magyarországon történelmi hagyomány és Európában egyedülálló gyakorlat is volt. Válaszúton egy jobb Európát építenek.

Szót kell még ejtenünk a *Kallós Alapítvány* egy igen fontos küldetéséről. A *Múzeum* mellett, egyelőre még ugyanabban az épületben egy bentlakásos kis magyarnyelvű iskola is működik, ahol a Mezőség szórvány magyarjainak gyermekeit gyűjtik össze, olyan eldugott, kis falvakból is, ahol román tannyelvű iskola sem működik. Az *Illyés Alapítvány* segítségével már állnak az új, tágasabb kollégium és iskola falai, bár még befejezetlenül, a kimaradt pályázati segítség következtében. Az itt tanuló fiatalok nemcsak emberibb körülmények közt tanulhatnak, hanem olyan szellemiségben, mely a legkorszerűbb nevelési elvek alapján állnak. A dévai Bőjte Csaba, a csíkszeredai Gergely István mellett Kallós Zoltán is felbecsülhetetlen értékű munkát végez, ment meg magyar gyermekeket egy boldogabb élet számára.

Nemcsak a magyar nemzet, hanem a világ is adósa Kallós Zoltánnak.

Andrásfalvy Bertalan

A bátai Fekete Gólya Ház

Báta a Sárköz legdélibb települése, a Gemenci erdő, a Duna, annak holtágai és a dombok ölelésében fekszik. Földrajzi helyzete, bencés apátsága, dolgos emberei évszázadokon át virágzó mezővárossá tették. A XIX. századi folyószabályozások hatására az ártéri gazdálkodásról a szántóföldi művelésre tértek át. Az egykori jobbágyok kihasználták gazdasági lehetőségeiket, s a kor fogalmai szerint meggazdagodtak. A XX. században azonban Báta zsákfaluvá vált, megszűnt a dunai komp, ami hanyatláshoz vezetett. Mára azonban e hátrány akár előnnyé is változhat, ugyanis számos XIX. század végi, XX. század eleji középület és lakóház maradt meg elhanyagolt, ám csaknem érintetlen formában. Természeti környezete is rendkívüli értékeket foglal magában: területének egyharmada Európa legnagyobb ártéri erdejéhez tartozik. A Duna-Dráva Nemzeti Park részét alkotó Gemenci erdő ad otthont a világ legsűrűbben lakott fekete gólya populációjának, ahol nyaranta mintegy 35 pár fészkel, költi ki és neveli fel fiókáit. Ez az óvatos madár háborítatlan erdők mélyén, leggyakrabban évszázados kocsányos tölgyekre építi fészket. Legfontosabb tápláléka a hal, de száraz években békákkal is beéri. A Gemenc területén található állandó és időszakos vízállások, tocsogós rétek számos hal- és kétlélűfajnak nyújtanak élő- és szaporodó helyet, s így gazdag táplálékforrást kínálnak a gólya és gémfélék számára. Ha sok a táplálék, őszi vonuláskor az ártéri tavakon több százas fekete gólya csapatok is előfordulhatnak.

Miért is fontos az itt élőknek ez a madár? Úgy gondolják, hogy ameddig minden évben visszatér, itt fészkel és költ, talál elég táplálékot, akkor az itt élő emberek is megtalálják boldogulásukat a vidéken.

A Duna-Dráva Nemzeti Park – a Bataért Egyesület közbenjárására – 2003-ban kezdeményezte a bátai önkormányzatnál, hogy a településen hozzák létre a Fekete Gólya Múzeumot a romos, de műemléki védettség alatt álló egykori református iskolában. Ebben az évben az önkormányzat a Környezetvédelmi Alap Célelőirányzatára be is nyújtotta a pályázatot – amihez a műszaki felmérési tervet, építési tervet, statikai szakvéleményt mi készítettünk és finanszí-

roztunk –, azonban forráshiány miatt elutasították. Mivel az épület karbantartására évekig nem költöttek, állapota 2003–2004 telén rohamosan tovább romlott. Ekkor az önkormányzat lemondott az épületről, felajánlotta nekünk, s a Bátáért Egyesület úgy döntött, felvállalja a múzeum létrehozását.

2004 tavaszán elkezdtük a legsürgetőbb teendőket. Cégek, vállalkozók, gazdasági társaságok és magánszemélyek támogatásával terepet rendeztünk, a legnagyobb beázásoknál kijavítottuk a tetőt, új esőcsatornát, ideiglenes kerítést készítettünk, elhordattuk a szemetet (14 nagy teherautóval!). Téglajegyet bocsátottunk ki, melyből fél év alatt 300 ezer forint gyűlt össze magánszemélyek adakozásából. Kérdőíveket készítettünk, ahol a véleményeket tudakoltuk terveink fogadásáról, rendszeresen tájékoztatjuk a Bátai Hírlap és a helyi újságok olvasóit a munkák állásáról.

Miért döntöttünk úgy, hogy a tagdíjakból, támogatásokból, pályázatokból élő non-profit civil szervezetünk felvállalja ezt a hatalmas feladatot? Úgy véltük, hogy „*A Sárköz a Világörökség része*” programnak fontos eleme lehet az intézmény. Arra számítottunk, hogy a holtágak rehabilitációjával a természeti turizmus fellendül, lesz elegendő látogató. A Fekete Gólya Múzeumot természettudományos szakmúzeumnak szántuk, mely nemcsak a környék, hanem az ország, az Európai Unió és a világ minden természetkedvelője számára érdeklődésre tarthat majd számot. Terveink szerint a megvalósuló múzeum közösségi találkozási pont, és egyben civil szervezetünk székhelye is lesz, valamint egy-két fő alkalmazásával munkahelyet teremtünk helybelieknek. Az is fontos szempont volt, hogy a felújítás, környezetrendezés rehabilitációt indíthat el egy többszörösen hátrányos helyzetű település elhanyagolt, lepusztult részén.

Első lépésként pályázatot adtunk be a Nemzeti Kulturális Alaphoz műemlék felújításra, ahol ugyan nem a teljes összeget kaptuk meg, de ötmillió forintos támogatást nyertünk. Ennek tudatában az Al-Dunai Természetvédelmi Alapítvánnyal, a Múzeumok és Látogatók Alapítvánnyal, a Fazekas és a Czencz Alapítvánnyal együttműködve 2005. április 29–30-án „*TERMÉSZETesen civilekkel. Élmenyközpontú múzeum Bátán*” címmel két napos műhelymunkát rendeztünk.

A meghívott természettudományos szakemberek, valamint muzeológus, múzeum-pedagógus, informatikus és marketinges szakemberek közös munkájának célja a kiállítási forgatókönyv, látványterv, interaktív elemek és a marketingterv minél alaposabb kidolgozása volt. Az eredetileg harminc főre tervezett programon ötvennél is több kolléga vett részt. A záró rendezvényen, ahol a csoportok beszámoltak az elvégzett munkáról, ott voltak a nemzeti park és a megyei múzeum vezetői, országgyűlési képviselők. A sajtó munkatársai is élénk érdeklődéssel követték nyomon tevékenységünket. A hazai szakemberek mellett a résztvevők között volt a londoni Natural History Museum marketing igazgatója, valamint a szlovákiai Környezetvédelmi Minisztérium munkatársai, akik megfigyelőként vettek részt ebben a példaeértékű kezdeményezésben.

Egyik legfontosabb feladatunk a múzeum üzenetének meghatározása volt. „*Létezik még egy olyan ősi világ maradványa: az ártéri erdő, ahol ez a nagyon ritka és félték madár él. A múzeum ennek bemutatásán, megismertetésén keresztül szeretne a környezet megóvására nevelni, felkelteni a kíváncsiságot a természet megismerése iránt. Szeretné ráébreszteni a környéken élőket arra, hol is élnek, mire kell vigyázniuk, és mit jelenthet ez a múzeum a település jövője szempontjából.*”

A tudományos-kiállítástervező csoport, – amelynek vezetője Kaján Imre muzeológus, az esztergomi Duna Múzeum igazgatója volt –, megvitatta a forgatókönyv-vázlatot. Ennek alapján több változatot készített a leendő kiállításról, alapul véve az eddigi forgatókönyvet, látványban igazán ötletes, egyedülálló elképzeléseket vázolt fel, beleértve az udvar kihasználását és az időszerző kiállító részek megtervezését. A közművelődési csoport (vezetője Juhász Litz, a Szépművészeti Múzeum gyermekprogramjainak koordinátora) az interaktív elemek, időszaki bemutatók, gyerekfoglalkozások tervezésével foglalkozott. Problémát jelentett, hogy a kiállításrendező csoporttal közösen kellett dolgozniuk, s az idő kevésnek bizonyult arra, amit célul tűztünk ki, mégis nagyon érdekes és megvalósítható tematikát alakítottak ki. A számítástechnikai csoport (vezetők: Mézes Nándor, Mező Ákos informatikusok, Duna Múzeum, Esztergom) számítógépes bemutatók kidolgozásával foglalkozott, illetve bekapcsolódott a többi csoport munkájába, hiszen önmagában a számítástechnika kevés, nekik a többiek által

megformált ötleteket kell az informatika nyelvére lefordítani. A marketing csoport vezetője, Nigel Fergusson biológus, a londoni Natural History Museum marketing igazgatója hihetetlen részletességgel kidolgozott tematikával érkezett, és olyan lehetőségekre hívta fel a figyelmünket, ami a jövő szempontjából nagyon fontos és megvalósításra érdemes. Végig gondoltuk azt, hogyan lehet megnyerni a múzeum tervének a potenciális támogatókat, szponzorokat, pályázató szervezeteket; a múzeumot miből, a múzeumot miként, fenntartani, ismertté tenni helyi, hazai és külföldi látogatók előtt.

Az elmélet tehát megszületett és jött a gyakorlat – az építkezés. Mivel a pályázati támogatás úgy szólt, hogy először a 30% önrészt kell beépítenünk, kifizetnünk, majd befejezni az építkezést, elszámolni, a kivitelezőnek csak a legvégén fizetnek, így bizony nagyon kevés ajánlkozó volt a munka elvégzésére. Szerencsére az Alisca Bau Kft-ben igazán jó partnerre leltünk. A beruházást támogatta a Tolna Megyei Munkaügyi Központ, tíz hónapon keresztül tudtunk két embert alkalmazni az építkezésen. Cégek, magánszemélyek, vállalkozók téglajegyek vásárlásával, építőanyaggal segítettek. Emellett a Jövővár pályázaton csaknem egy millió forint értékű építőanyagot is nyertünk. Látványos változáson ment keresztül az épület: a tartószerkezeteket helyreállítottuk, a sérült, megsüllyedt falakat újjáépítettük, a befalazott tornácot kibontottuk, visszaállítottuk az eredeti ablaknyílásokat. A legfontosabb a földmegerősítése és új cserépfedés készítése volt. Most még ugyan nem használható, de mi már nagyon szépnek látjuk.

Az építkezéssel párhuzamosan tovább folytattuk a tudományos előkészítő munkákat. Elkészült a logónk, amelyen már új névvel mutatkoztunk be. Miért is változtattunk nevet? Az általunk létrehozandó intézmény nem rendelkezik saját gyűjteménnyel, tehát kiállítóhelynek készül, nem múzeum, nem lesz önálló gyűjtőköre, bár tudományos központ kialakítása szándékunkban áll. Magyarországon a múzeum elnevezéshez néha még valamiféle régi, statikus, időnként sajnos az unalmas jelző is társul. Mi pedig egy igazán dinamikus, XXI. századi helyet képzelünk el. Ezért megváltoztattuk az elnevezést, megtartva a múzeum jelzőt is. Így lett az intézmény neve *Fekete Gólya Ház Bába. Múzeum – élmény – játék*.

2005 szeptemberében a Budapesti Corvinus Egyetem Tájvédelmi és Táj-rehabilitációs Tanaszékének tíz negyedéves hallgatója tájvédelmi műhelygyakorlaton vett részt Bátán Nagy Ildikó Réka tanárnő irányításával. Az egyik csoport feladata a készülő Fekete Gólya Ház kültéri kiállítóhelyének megtervezése volt.

A tanulmányterv készítése során a hallgatók igyekeztek a terület meglévő adottságait és a rendelkezésre álló információkat felhasználni. A körülbelül 400 m² nagyságú udvar konkrét kialakítására összesen három ötletterv született, melyek mindegyikén játékok segítségével próbálták segíteni a könnyebb ismeretszerzést. Mind a három terv bemutatja a fekete gólya élőhelyét, így más-más elrendezésben, de mindegyiken egy-egy kerti tó kialakítását javasolták. A volt iskola-udvar hangulatát a burkolt felületek kialakításánál vették figyelembe, illetve a régi falusi iskolák, a parasztkertek növényeit használták fel a tornác közvetlen közelében. A terveken helyet kapott egy pihenésre szolgáló rész is. Az interaktív játékok közül a gólyakirakó volt a legnépszerűbb, melynek lényege, hogy a gyerekek megismerjék a fehér és a fekete gólya közötti különbséget, a színbeli, méretbeli és alkatbeli különbségeket. Ennek érdekében a támfalra erősítve egy mágnes táblán lehet testrészeiből kirakni a fekete és a fehér gólyát. A kert szabad területein lehet majd fából készült gólyalábakon járni, rajzolni, a fedett foglalkoztatásban gyöngyöt fűzni, agyag, vagy gyurma figurákat készíteni, mind-mind az élővilághoz, a fekete gólyához kapcsolódóan. A kertben el lehet helyezni egy ladikot formázó hintát, mely a népi hagyományokat idézi vissza és egy olyan színesre festett paravánt, mely mögé bújva gólya teste lenne az embernek és csak a feje látszódná ki egy nyíláson keresztül. A többi ötletet nem árulom el, legyen meglepetés a jövőbeli látogatóknak.

A kerttervek elkészítése mellett foglalkoztunk a honlap-tervezéssel is. Meglévő egyesületi honlapunk, a www.bataert.tar.hu mellett elkészült a www.feketegolyahaz.tar.hu is, melynek továbbfejlesztésére, működtetésére sikeresen pályáztunk a Nemzeti Civil Alapprogramhoz. A honlap új formájában 2006. május 31-től működik.

Az építkezés ugyan még folyamatban van, de marketing szempontok miatt már most, ezen a honlapon szeretnénk tájékoztatni az érdeklődőket, figyelmet kelteni a hatalmas beruházás és az interaktív játszóház iránt. Ily módon javíthatjuk az információáramlást, a program is-

mertségét. A honlap bemutatja az eddigi elért eredményeket, a múzeum terveit, a folyamatos történéseket, lehetőséget teremt on-line téglajegy vásárlására, támogatások fogadására.

A kiállítást előkészítő szakmai munka 2006. március végén folytatódott. A meghívott szakemberek elé a forgatókönyv véglegesítését, az installáció vázlatának elkészítését, a közművelődési- és a számítógépes programok elvi kidolgozását tűztük ki célul. A rendkívül intenzív, fárasztó munka ellenére sem jutottunk a megoldandó problémák végére, azonban kikristályosodott a forgatókönyv, az elmondani kívánt tartalom, melyet megfelelő formába öntöttünk (legalábbis papíron), és körvonalazódott a megvalósításhoz szükséges anyagi forrás nagysága is. Olyan izgalmas, egyedülálló és látványos interaktív kiállítást álmodtunk meg, mely remélhetőleg vonzerőt jelent sok érdeklődő számára, hisz a bevételek elengedhetetlenek a fenntartáshoz, működtetéshez.

2006-ban minden korábbinál több pályázatot adtunk be. A Zöld Forrás pályázaton nem sikerült támogatáshoz jutnunk, de a Területfejlesztési Regionális Célelőirányzaton másfél millió forintot nyertünk, ami az önrésszel együtt elegendő a külső nyílászárók elkészítésére és beépítésére. Lapzártakor még nem döntöttek a Nemzeti Kulturális Alaphoz beadott pályázatunkról, amely szerencsés esetben fedezi a belső kialakítás költségeit. Reméljük, hogy a Jövővár pályázaton idén is kedvezően bírálják el az igényünket, a Munkaügyi Központ és eddigi támogatóink mellettünk állnak továbbra is.

Az épületre még több mint 20 millió, a kertre, játékokra 3-5 millió, a kiállításra, számítástechnikai berendezésekre 10-15 millió forint körüli összegre van szükségünk. Mi hajt bennünket? Az eddig elért sikerek, a tágabb és közelebbi környezetünkből érkező biztatás, az az eredmény, hogy a Fekete Gólya Ház projekt minden kistérségi, regionális fejlesztési terv része, valamint a hamarosan elérhető európai fejlesztési források lehetősége.

Ha minden a legszerencsésebben alakul, 2007-ben, a kiskölyök szárnypróbálgatása idején mindannyiunk örömeire megnyithatjuk a Fekete Gólya Házat Bátán, a Gemenci erdő szomszédságában.

Viliminé dr. Kápolnás Mária

Szklabonyán átadták a Mikszáth Kálmán Emlékházat

2006. január 21-én a délelőtti órákban Mikszáth Kálmán örömmel tekinthetett le az öt ünneplőkre. Az ünnep időzítése több szempontból is szerencsés volt: közel esett a születésnapjához és másnap ünnepelte a magyarság a Magyar Kultúra Napját. A nagy palóc író 1847. január 16-án látta meg a napvilágot a Nógrád megyei Szklabonyán, de szülőháza helyén már csak emlékkő jelzi, hogy ott ringatták bölcsőjét. A ház azonban, amelyben életének első két évtizedét eltöltötte, még ma is áll. Ennek udvarán alakult meg a Palóc Társaság, akik ápolták Mikszáth emlékét, s nekik köszönhetően még mára is fennmaradt, és 1988-ban magyar nyelvű szöveg is került az 1978-ban létesített emlékházra. 2003-tól az épület a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma igazgatása alá tartozik. Ekkorra már olyan állapotba került, hogy sürgőssé vált az átalakítása, az állandó kiállítás is elavult, ráfért a felújítás. Ez év elejére többéves munkával megújult, s újra várja látogatóit keddtől vasárnapig 10–17 óra között.

Az Emlékház felújítása határon átfelőlő, szlovák–magyar szakmai összefogás eredményeként valósult meg. 2004-ben kezdődött az egész folyamat, a kiállítást 2005-ben kezdték el felújítani. Az elsődleges szempont az új kiállítás berendezésénél az volt, hogy Mikszáth ott született, és életének legfontosabb éveit abban a házban töltötte. „Szeretnénk bemutatni a látogatóknak azt a kapcsolatot, ami Mikszáthot élete végéig fűzte ezekhez a falakhoz, a tájhoz, az emberekhez, akik itt éltek, ahhoz a közegehez, amiből merített egész további élete során.” – nyilatkozta Sipos Sylvia – a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma kurátora, a kiállítás forgatókönyvének írója –, és így mutatta be a kiállítást a vendégeknek: „A kiállítás az emlékház négy helyiségében látható, mivel azonban a termék lineárisan nem bejárhatóak ezért ez az elrendezés szükségessé tette bizonyos témacso-

portok kialakítását. Az első teremben, ahová a látogató belép a falu és az emlékház történetét ismertető tablót láthatjuk a korabeli szklabonyai felvételek mellett. A jobbra nyíló két enteriőrszerűen berendezett helyiségben a látogató ízelítőt kap abból a milióból, amelyben Mikszáth élt a XIX. század második felében. A balra nyíló kiállító-teremben, a szülőföld meghatározó szerepét igyekeztünk hangsúlyozni, erre utalnak a terem egyik oldalán látható szklabonyai hagyományokat felidéző néprajzi tárgyak, amelyekre, mintegy válaszként a terem másik oldalán az író ismert művei találhatók: összekapcsolva a forrást, ahonnan az író munkája során merített a munka eredményeként létrejött művekkel. A tablók a Mikszáthi életét legfontosabb állomásait foglalják össze. A számítógépes korabeli dokumentumok, fényképek és mai felvételek láthatók, mintegy kiegészítésként a kiállítás anyagához. A televízióban látható dokumentumfilm Mikszáth hagyatékát mutatja be szülőföldjén, de a látogató megtekintheti a Mikszáth regények adaptációként készült filmeket úgy mint: a Szent Péter esernyője, a Noszty fiú esete Tóth Marival vagy a Fekete Város. E kiállításnak nem volt célja az írói pálya teljes és következetes bemutatása, inkább azt a meghatározó kapcsolatot próbálta megközelíteni, mely Mikszáthot valóságos és szellemi szülőföldjéhez fűzte.”

Az állandó kiállítás és a ház teljes rekonstrukciója összesen három és fél millió koronába került. A résztvevők, akik között jelen volt Mikszáth Kálmán Budapestről az író dédunokája és a civil szervezetek, a környék múzeumainak, politikai, kulturális életének képviselői határon innen és túl – elégedetten szemléltek a többéves felújító-munka eredményét.

Homoly Erzsébet

In memoriam Hógye István

Nagy vesztesége van a honismeret táborának, azon belül pedig különösen a zempléni helytörténet-írásnak: 65 éves korában hosszú szenvedés után elhunyt dr. Hógye István, Zemplén Levéltárának tudós igazgatója.

A teljesítményekben gazdag életút 1941. január 26-án kezdődött a Debrecen és Nagyvárad között fekvő Hajdúbagason, olyan országrészben, a Partiumban, amely sok jeles embert adott a hazának. A világban egyre tudatosabban széttekintő ifjú ember fokozatosan befogadta a megismert nagy elődök hatását, hiszen Kazinczy, Ady gyökerei is arról eredtek. Szerecsénye volt családjával is: olyan környezetbe érkezett, amelyben megbecsült érték volt a könyv, a vers, a közös énekszó. A debreceni középiskolai diákévekben a civis város szellemi légköre gazdagította tovább; nemcsak a Tóth Árpád Gimnázium meg a zeneiskola tanárai által, hanem a kulturális eseményekbe való bekapcsolódás révén is. Szívesen emlékezett vissza az első poétára, akivel találkozott, Baja Mihályra, tanárára; a nagy tehetségű költőre, Stetka Évára; zenetanáira, Rezessy Lászlóra, Gulyás Györgyre, Lipsicz Katalinra, Gyárfás Győzőnére. Gyermekeként szerepelt későbbi professzorának, Juhász Gézának „Az égig érő fa” című mesejátékában, rajztanára, dr. Tóth Ervin pedig elvitte a kortárs képzőművészek, Gáborjáni Szabó Kálmán, Erdősi László kiállításaira, majd megismerkedett a debreceni költőkkel, Tóth Endrével, Kiss Tamással, Bényei Józseffel. Ez a környezet fiatalon érzékennyé tette a művészetek iránt: írógató, zenélő, műgyűjtő ember lett belőle.

Pályaválasztását is meghatározták ezek az alapélmények. Az egri tanárképző főiskolára iratkozott be, magyar-történelem szakon tanult, s amikor háromszakossá bővült a képzés, ezekhez fölvetve az ének-zenét is. Az irodalom művelését versekkel, műfordításokkal kezdte; első publikációi az egri Ifjú Nevelő című lapban jelentek meg 1959-től kezdve. A diploma megszerzése után Horton kezdett tanítani, s később is szívesen emlegette, hogy ottani tanítványai közül oboaművész és hegedűművész került ki, majd Sárándon folytatva e munkát tanította a később hírnevet szerzett Color együttes két tagját. Aztán egyetemi tanulmányok következtek Debrecenben, s ottani professzorai – különösen Barta János, Bán Imre, Lőkös István – később is számon tartották előrehaladását. Az igazi hivatását azonban akkor találta meg, amikor 1966. január elsejétől a sátoraljaújhelyi levéltár történész-munkatársa lett. Ott, a történelmi falak között ismerte fel, hogy nagy elődeit – Szirmay Antalt, Kazinczy Ferencet, Doingó

Gyárfás Gézát – követve a tudomány művelése és a közműveltség terjesztése lehet életének fő tartalma.

Halász Anna könyvtárossal kötött házassága, a saját otthon megteremtése, a két zenei tehetséggel megáldott kislány nevelése, a Vár-hegy oldalán meghúzódó szőlő és gyümölcsös művelése nyújtott számára olyan kiegyensúlyozott mindennapi élettartalmakat, amelyekkel a szakmai munka sikeres végzéséhez szilárd alapot teremthetett. Hamar beilleszkedett a város közéletébe; barátai lettek a festők, a zenészek, az irodalom kedvelői, s messzibb tájakról is felkeresték a költők, írók, hogy vele gondolatot cseréljenek. Felkarolt a maga csendes módján minden kulturális kezdeményezést, ott volt másokat is magával hozva a kiállítási megnyitókön, a hangversenyeken, az író-olvasó találkozókön. Nem véletlenül lett alapító tagja, első titkára a Kazinczy Ferenc Társaságnak, mozgó lelke a Városszépítő Egyesületnek; ezekben a közösségekben is a hagyományápolás tisztas lehetőségét látta.

A honismereti mozgalom egyik nagyhatású helyi élesztője, támogatója volt Hőgye István. Szervezte, irányította az ifjúság vetélkedőit, ösztönözte az Ifjú Történelembarátok Köreinek létrehozását, tartalmassá igyekezett tenni az emlékhelyek kultuszát, kezdeményezte emléktáblák elhelyezését, a helyi hagyományok élesztését, a jeles elődök munkásságának megismertetését. Neki köszönhető, hogy Rákóczi, Kazinczy és Kossuth kultuszának helyi ünneprendje rendszeressé és valóban tartalmassá vált. Javaslatára kezdtek új utcákat a város történetében szerepet játszó személyiségekről elnevezni. S mindenek felett: a páratlanul gazdag anyagú Zemplén vármegyei levéltár gazdájaként önzetlenül segítette a kutatók, szakdolgozókat, doktori értekezést készítőket munkájukat. Egyik méltatója szerint Hőgye István azt a szerepet töltötte be Sátoraljaujhely szellemi életében, amit korábban dr. Újszászy Kálmán professzor Sárospatakon. Hozzá is bizalommal fordulhatott mindenki, aki a város, az egykori Zemplén megye múltjának megismerésében el akart mélyülni, mert jó szót, eligazító tanácsot, biztató úttravalót kapott.

A közművelődést, a honismereti munkát segítő szerepvállalása mellett elmélyült történeti bűvárlatba kezdett. Első szakmai publikációi már az Újhelybe kerülést követő évben jelentek. Kazinczy Ferenc alakja keltette fel legelőször az érdeklődését, aki a levéltárosi székben egyik elődje volt. Tanulmányban tekintette át az író zempléni közszolgálatát, s megrajzolta Kazinczy Ferenc pedagógiai arcképét. A széphalmi mester személyisége és munkássága később is folyamatosan foglalkoztatta, remek kiadvány – többek között a levéltárban található, Kazinczyval és családjával kapcsolatos iratok – közzétételével segítette elő a további kutatásokat. Hasonlóképpen érdekelte Kossuth Lajos, akinek közéleti pályája Sátoraljaujhelyről indult, a vele kapcsolatos forráskiadvány is jelzi Hőgye István szorgos munkálkodását. Tokaj-Hegyalján élve természetesen került látókörébe a vidék agrártörténetének több témája; foglalkozott többek között a legeltetési rendtartásokkal, az állatgyógyítás XVIII. századi emlékeivel, a piacokkal, a szőlőmunkákkal s azok bérezésével, a görögöknek és a zsidóknak az árucserében betöltött szerepével, az 1831-es kolerajárvánnyal, az erdőhasználattal, a várostörténet kiemelkedő eseményeivel. Nem véletlen, hogy amikor sor került 2001-ben „Sátoraljaujhely lexikona” kiadására, abban a legnagyobb számban az ő szócikkei vezetik el az érdeklődő olvasót a város múltjába. Előzőleg (1986-ban) már nagy figyelmet keltett „Neves újhelyiek” című életrajzi gyűjteményével. De ott volt a „Bagosi Krónika” (1975), a Hercegkút (1998), Girincs (1999), illetve Kisgéres (2000) történetét összefoglaló monográfiák, valamint az újhelyi református egyházközség történetének („A hegyen épült város”, 2000) szerzői között is. Két kiadásban is megjelent „Zempléni históriák” című érdekes és tartalmas dokumentumgyűjteménye.

Történeti tanulmányok írása, forráskiadványok összeállítása mellett rendszeres figyelője, gyakran krónikása volt a kulturális közéletnek; a helyi sajtóban cikksorozatban mutatta be az egykori híres újhelyi családok neves tagjait. Mint drámaíró is bemutatkozott, színpadon előadták, nyomtatásban megjelentették Kazinczyról szóló „Koldustól alamizsnát” című életrajzi játékát. Érdekeny lelkének, sokoldalú érdeklődésének bizonyítéka ez is.

Az életutat a barátok és ismerősök népes táborának őszinte tisztelete mellett hivatalos kiüntetések is kísérték. Megkapta a levéltáros szakma legnagyobb elismerését, a Pauler Gyula-díjat, Sátoraljaujhely Pro Urbe-díját, és a város megbecsülése jeléül díszpolgárává választotta. Az iránta gyakran kifejeződő emberi rokonszenv, a szakmai siker, a kiegyensúlyozott

családi élet boldoggá tette, de aztán jöttek a megpróbáltatások. Előbb felesége súlyos betegsége, majd az őt magát megtámadó gyógyíthatatlan kór okozott neki és környezetének hősiessen viselt próbatételt. Harmincöt évi levéltári szolgálat után debreceni magányába visszahúzódva, a szenvedésekkel dacolva tartotta tovább is a kapcsolatot barátaival, s erejének végső megfeszítésével még újabb írások megalkotására is vállalkozott példát adva sokunk számára. 2006. március 20-án győzte le őt végképp a betegség, s április 8-án tisztelői, barátai, egykori munkatársai népes serege vett tőle végső búcsút a sátoraljaújhelyi köztemetőben. Őnzetlen barátot, segítőkész embert, lelkesítő munkatársat veszítettünk benne, hiánya aligha pótolható. Életpéldáját tiszteljük, emlékét megőrizzük.

Kovács Dániel

Dr. Szőke Sándor

(1932–2005)

Szeptember 2-án Dombóváron a Rákóczi utcai temetőben helyezték örök nyugalomra a türelemmel viselt betegsége után 73 éves korában elhunyt dr. Szőke Sándort, a város díszpolgárát. A Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkeresztjével és az Apáczai Csere János Díjjal kitüntetett nyugdíjas középiskolai tanárt családtagjai rokonai, barátai, kollégái és ismerősei kísérték utolsó útjára.

Frellemé dr. Kovács Anna címzetes főjegyző eképpen búcsúzott tőle:

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

Dombóvár ma egy díszpolgárát gyászolja, akivel „mintapolgárát” vesztette el, akit mindenki tiszteletből és megbecsülésből „csak” Tanár Úrnak hívott.

Dr. Szőke Sándor feleségével, Marikával fiatal tanárként érkezett ide egyetemi tanulmányai 1956-ban történt befejezése után. A fiatal és rokonszenves pedagógusokat a település barátsággal fogadta és segítette. A tapintatos törődést ők ezerszeresen fizették vissza.

Dr. Szőke Sándornak köszönhetjük többek között a város monográfiáját, amit először 1965-ben írt meg. Az átdolgozott változat hat évvel később jelent meg, majd 1996-ban új köntösben olvashattuk az ismét időszerűsített változatot. A mű páratlan ismerettára a település múltjának, így nélkülözhetetlen olvasmánya mind a földrajzoktatás, mind a városépítő törekvéseknek. Személyesen kutatta Dombóvár múltját. Óvta és dédelgette a helyi értékeket. Ehhez a munkához segítő kezeket keresett és talált azzal, hogy kezdeményezte a Városszépítő Egyesület megalakítását 1984-ben. Közel száz lelkes tagot állított maga mellé abban az egyesületben, melynek elnöke is volt a haláláig. Igényes tanári munkája mellett nagy hangsúlyt helyezett a honismereti tevékenységre is. Lelkes gyűjtők tömegeit mozgósította. Szívesen dolgoztak vele, hisz derűs, kiegyensúlyozott egyénisége jó közérzetet teremtett a környezetében. Munkáját szíveügyének tekintette, a civil szervezet tagjai „tűzbe mentek volna” érte. Időről-időre erőt merített a sikeresen megoldott feladatokból. Ennek a töretlen lendületnek köszönhetően megújult a Világháborús Emlékmű és a Szigeterdő szoborparkja. Márványtáblák sora hirdeti, hogy kikre büszke a város. Talán kevesen tudják, hogy a ma hatályos dombóvári címer megalkotásakor is ő volt a szakmai konzulens. 2003-ban a Helytörténeti Múzeum megnyitásával megvalósult a legnagyobb álma. Időbeosztását ettől kezdve a gyűjtemény folyamatos gondozása és bővítése határozta meg. Pályázatok tömegével segítette a működéshez szükséges forintok előteremtését. A város mindenkori vezetői számíthattak bölcs, megfontolt tanácsaira, azokat igényelték is. Tucatnyi kiadvány, több mint harminc cikk, tanulmány és egyéb publikáció, valamint egy film jelzi ezt a páratlan életművet. Bár ez a felsorolás nem teljes, gondolni sem merünk arra, hogy mi mindent ajándékozott volna nekünk, ha a sors irgalmasab hozzá.

Kedves Szőke Tanár Úr!

Mély gyászunkban is szép és megerősítő emlékezéssel gondolunk Rád, de már tudjuk, hogy fájdalom az elszakadás. A képviselőtestület, a város lakói és a barátok nevében búcsúzok Tőled! A királyok méltósága, az angyalok tisztasága, a pásztorok egyszerűsége ragyogja be égi pályafutásodat. Nyugodj békében, emléked kegyelettel őrizzük!

Dr. Berta Bálint, az Illyés Gyula Gimnázium igazgatója így köszönt el:

Tisztelt Egybegyűlttek!

Olyan ember ravatalánál állunk megrendülten, akinek élete erkölcsi minta mindannyiunk számára, aki a tudományt és a munkás hétköznapokat tökéletes harmóniába ötvözve tanított hazaszeretetre, lokálpatriotizmusra, emberségre.

Kedves kollégánk dr. Szőke Sándor – mindenki Tanár Ura, Sanyi bácsija – alkotó erejének teljében távozott közülünk. A könnyű vég csak keveseknek adatik meg, a szörnyű betegség keményen megpróbálta a szenvedőt és a környezetét. Ebben is példaértékű az élete: mikor már küszködött a maga rémeivel, az alattomos, majd nyíltan támadó kórral, nem adta meg magát. Rendezte a Helytörténeti Múzeum ügyeit és könyvet írt gyermekkora színteréről. Fűzesgyarnatról. Számára így lett kerek a világ: a szülőföld és a felnőtté válásztott hazája, Dombóvár összekapcsolódott utolsó hónapjainak tevékenységében.

A fölmagasodó, megtartó példa minden szónál többet jelent tanítványainak, akik tisztelettel és hálás szeretettel vették körül egész tanári pályafutása során. A mai világban rnár ritka, hogy valaki életének első munkahelyéről megy nyugdíjba és a későbbiekben is vigyázó tekintettel kíséri kedves iskolájának mindennapjait, ünnepeit. Nem tudtunk elképzelni tanévnyitást és -zárást, valamint ballagást Szőkéék nélkül, és jólesett mindannyiunknak a megerősítés: szép volt, csak így tovább.

Az érettségi találkozókat tanúskodnak arról, hogy a megszerzett ismeretek mellé Szőke Tanár Úr mindig adott tanítványainak évtizedekig használható útravalót és ezt a rá jellemző derűvel fűszerezte. Elvitte diákjait felejthetetlen tanulmányi kirándulásokra, ahol a táj lelkiületét is megismerhették és elméleti tudásuk valósággá formálódását is megláthatták. Kimagasló oktató-nevelő munkáját a pedagógusok leg-rangosabb kitiüntetésével, az Apáczai Csere János-díjjal ismerték el.

A sok-sok tanítvány mellett és előtt dr. Szőke Sándor életében ott fénylenek a gyermekei és unokái, akiket feleségével, Marikával nagy gonddal, odaadással neveltek és szerettek. A „Véget nem érek, csupán folytatodom...” gondolat segíthette őt az utolsó nehéz időszakban.

Drága Barátunk!

Az Illyés Gyula Gimnázium tantestülete, dolgozói, régi és mai diákjai nevében búcsúszom Tőled. Nyugodjál békében, legyen Neked könnyű a föld!

(Forrás: Dombó-Táj. Kistérségi közéleti újság. 2005. szeptember 8.)

Paks, városi múzeum (Kaczián Tibor felvétele)